

811.163.41'276.6:34"18"

811.163.41'38"18"

811.163.41'367.335.2

<https://doi.org/10.18485/sj.2024.29.1.22>**ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ***

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 17. 10. 2023.

Прихваћен: 12. 12. 2023.

УСЛОВНЕ РЕЧЕНИЦЕ УВЕДЕНЕ ВЕЗНИКОМ *АКО*
У АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВНОМ СТИЛУ СРПСКОГА
ЈЕЗИКА 19. ВЕКА**

У раду смо се бавили статусом условних реченица уведених везником *ако* у административно-правном стилу српскога језика 19. века. Као корпус користили смо уставе и законске текстове објављене у оквиру *Зборника закона, уредаба и уредбених указа* (1840, 1845, 1847). Анализу смо извршили служећи се синтаксичко-семантичким, историјскојезичким и функционалностилским методом. Утврдили смо да се условне реченице уведене везником *ако* везују за законодавно-правни подстил административно-правног стила XIX века, чиме чине спону са правним стилем у средњем веку и са савременим правним стилем. Доминантно се јављају у препозицији, која је и њихово очекивано место, док су ређе у интерпозицији, и најређе у постпозицији. Чешће су, поготову на почетку века, са корелативима (*то, онда, тај, таков, такова, таково*, анафорски употребљен заменички прилог *зато* и анафорски употребљен прилошки израз у

*jelena.pavlovic@filum.kg.ac.rs

** Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години број 451-03-47/2023-01/ 200198).

Истраживање је засновано на резултатима докторске тезе аутора под називом *Зависно-сложена реченица у административно-правном стилу српскога језика XIX века* (ментор проф. др Милош Ковачевић) и представља у мањој мери измењено поглавље докторске дисертације одбрањене 3. 10. 2023. на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, пред комисијом у саставу проф. др Александар Милановић, проф. др Владимир Поломац и доц. др Јелена Петковић.

случају). Срећу се и примери без корелатива. Дистрибуција глаголских времена у аподози остварује се према критеријуму очекивано – мање очекивано. У протазима се налазе футур први, императивне конструкције, модални глаголи, свршени презент и несвршени презент.

Кључне речи: српски језик, историјска синтакса, функционална стилистика, административно-правни стил, зависне реченице, условне реченице, везник *ако*.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Циљ рада јесте утврђивање статуса условних реченица са везником *ако* у административно-правном стилу српскога језика 19. века. Као корпус користили смо текстове устава донетих у току 19. и на самом почетку 20. века (1835, 1838, 1869, 1888, 1901), као и текстове из *Зборника закона, уредаба и уредбених указа Кнежевине Србије* (1840, 1845, 1847). Анализу смо извршили користећи синтаксичко-семантичку, функционалностилску и историјскојезичку методу. Обухваћено је највише примера који припадају законодавно-правном подстилу, односно текстовима закона и уредби (Тошовић 2002: 355).

У досадашњим проучавањима српског правног језика XIX века условне зависносложене реченице уведене везником *ако* представљају најбројнији тип пронађених адвербијалних реченица (Луковић 1988/89: 94; Луковић 1994: 98; Луковић 2009: 434; Павловић 2006: 12; Павловић 2009: 304–305). Користе се за увођење реалних условних реченица (Будмани 1867: 144; Вебер 1862: 128; Ивић 2008: 201; Ковачевић 2013: 12; Катичић 1984/5: 339; Катичић 2002: 290–291; Лалевић 1962: 226; Лукић 1920: 49–50; Маретић 1899: 509; Миновић 1987: 104; Мусић 1898: 1; Новаковић 1870: 70–71; Новаковић 1894: 338–339; Пипер, Клајн 2013: 518; Станојчић/Поповић 1992: 311–312; Стевановић 1969: 866–867; Симић/Јовановић 2002: 1330) и изражавају услов који је „актуелан и остварљив” (Станојчић/Поповић 1992: 312). За њихов статус у 19. веку јако је важно то што је у литератури констатовано да се овај тип користи често уз корелативе (Катичић 2002: 289; Лалевић 1962: 227; Лукић 1920: 50; Маретић 1899: 9), што омогућава да се овај тип реченица користи у оквиру периода од два чланка, грађеног по принципу протазе – аподоза (Новаковић 1870: 80–82; Лукић 1920: 59–60). Употреба условних реченица уведених везником *ако* представља континуитет са српским пословноправним језиком, у коме, такође, представља доминантни тип условних реченица (Павловић 2009: 302). У литератури посвећеној језику права запажено је да је овај реченични тип идеална површинска реализација дубинске *ако* – онда хипотезе (Висковић 1989: 88–89).

У аналитичком делу рада представљамо примере у оквиру пронађених модела периода, који се састоје од протазе и аподозе. Пратимо употребу ко-

релатива у оквиру одговарајућег модела. Поред тога, пратимо и дистрибуцију зависне клаузе у оквиру три положаја у реченици (препозиција, интерпозиција и постпозиција). На крају, анализирамо и темпорално-аспекатску парадигму пронађених реченичних комплекса, а посебно пратимо њихову дистрибуцију с обзиром на критеријум *оčekивано – мање очекивано*.

АНАЛИЗА КОРПУСА

У административно-правном језику XIX века условна реченица са везником *ако* представља основно средство за изражавање структуре *протаза – аподоза, почетна хипотеза – деликт – санкција*. Највише потврда има у законодавно-правном подстилу. Ова структура остварује се у оквиру периода састављеног од два чланка. У протази (првом чланку) налази се условна реченица уведена везником *ако* са предикатом у потенцијалу или свршеном презенту, а у другом чланку, који је обично граfiјски одвојен тачком и запетом, знаком две тачке или запетом, налази се корелатив. У протази се налази примарна хипотеза правне нормe, а у аподози правно овлашћење, правна обавеза или санкција.

Условна реченица углавном је у препозицији, што је и њен очекиван положај (Миновић 1987: 104–105; Павловић 2009: 312–313). У препозицији пронађено је преко две трећине условних реченица (66,75%). Ове реченичне структуре срећу се кроз цели век. У протази користе се свршени презент или потенцијал. Од корелатива најобичнији је корелатив *то*, затим *онда*, а поред њих срећу се и корелативи који упућују на вршиоца радње, као што су демонстративна заменица за идентитет *тај, та, то* и демонстративна заменица за каквоћу *таков, такови, такова*. Употребљава се и корелативни израз у *случају*. Корелативи имају улогу у структурирању реченичног комплекса, интензификаторску улогу (*то*), улогу наглашавања сукцесивности радње (*онда*), улогу наглашавања вршиоца радње, најчешће кривца (*такав, такова, таково*), као и улогу експликације условног значења (*у случају*). Протаза и аподоза раздвојене су запетом, знаком две тачке или тачком и запетом. У аподози употребљава се футур први, футур други и презент. Две радње су у сукцесивном односу, што значи да уколико се догоди једна радња, тада ће се догодити и друга (тј. ако се остваре услови за примарну хипотезу, следи диспозиција). Срећу се и примери без корелатива, чији број расте током 19. века. У једном примеру корелатив је анафорски употребљен заменички прилог *зато*, што указује на условно-узрочну интерференцију:

(А) *ако* + свршени презент:

(а1) кореферентни прилошки израз у *том случају*:

свршени презент (протаза) + футур први (аподоза):

Ако се дѣломъ освѣдочи и предъ Државнымъ Совѣтомъ и предъ Народномъ Скупштиномъ, да є најстариі сынъ Княза малоуман, или збогъ тѣлесны каквы недостатака неспособанъкъ княжескому достоинству, или ако се истый самъ одрекне права свога на достоинство княжеско, у томъ случаю слѣдоваће за нымъ најстариі нѣговъ сынъ, ако ли не има своіи синова ни потомака одъ истый синова, а оно слѣдоваће најстариі брат (Устав 1835: 5–6);

(а2) корелатив *то*¹:

свршени презент (протаза) + футур први (аподоза):

Свакій данакъ одређує се само за єдну годину дана; **и ако се по истеченію ове види и докаже изъ раучна казначейства државнога, да ніє довољанъ, то** ће га скупштина народна за другу годину сходно повьисити, како бы манякъ прошле године изишао (Устав 1835: 9);

свршени презент (протаза) + императивна конструкција (аподоза):

Ако се по времену искуствомъ докаже, да є нужно промѣнити неки одвьше изчислѣны членова Устава Княжества Сербіє, или да є нужно што додати къ нима или одузети: то Князь и Државный Совѣтъ Србскій да сазову Скупштину Народню (...) (Устав 1835: 12);

(а3) корелатив *май*:

свршени презент (протаза) + футур први (аподоза):

Ако войникъ свою пушку, саблю, или буди какову часть свога оружія или одъ ствариі пѣшачке, коньчичке и артилерійске амуниціє самовольно или нечувајући изломи и исквари, май ће бити строго казнѣнъ и моратъ ће сву штету накладити (Закон XXI 1839/40: 140);

(а4) без корелатива:

свршени презент (протаза) + несвршени негирани презент (аподоза):

Ако државни саветник постане министар, његово се место у савету не попуњава (...) (Устав 1888: 40);

пасивни презент (протаза) + модални глагол (аподоза):

Ако је Народна Скупштина распуштена или одложена пре него што реши буџет, Краљ може продужити буџет истекле рачунске године највише за четири месеца (Устав 1888: 51);

негирани свршени презент (протаза) + несвршени презент (аподоза):

Ако Краљ не остави за собом мушког потомства, наследство прелази на побочну линију (...) (Устав 1901: 4);

¹ Овај корелатив среће се и у српскословенском језику, што се тумачи утицајем вернакулара (Курешевић 2022: 23).

(Б) *ако* + потенцијал:

(б1) корелатив *то*:

потенцијал (протаза) + несвршени презент (аподоза):

Ако бы се међу тымъ догодило, да бы или Князь или кои Државный Совѣтникъ захтѣо гонити кога члена рѣченого Совѣта за мнѣнис нѣгово о законодавству, то гонимый членъ има првао, искати суда на државному Совѣту или' одпуста одъ службе (Устав 1835: 8);

потенцијал (протаза) + футур први (аподоза):

Ако би скупштина налазила, да би требало неке предложене суме умалити, или их сасвим изоставити, она ће своје мишљење разложима подрепити (...) (Устав 1869: 21);

потенцијал (протаза) + футур други (аподоза):

Ако бы се гдѣ появили какови лопови или айдуцы: то да буде дужанъ Срезский Началникъ, у кога се Срезу то появи, одма о томе извѣстити Окружнога Началника (...) (Настављенија IX 1839/40: 85);

потенцијал (протаза) + императивна конструкција (аподоза):

Ако бы се кои одъ селяна показао упорањ, те не бы тео у стати и помоћи селу, да се рђави люди знају: то съ таковимъ нека поступаю као и са самым кривцемъ (Настављенија IX 1839/40: 86);

потенцијал (протаза) + модална конструкција (аподоза):

По томе ако бы карантинисти одъ вышега реда или и имућнии поискали, да се они сами, или съ нѣномъ родбиномъ или дружиномъ особито у сдној колиби одлуче, то имъ такову удобнију прилику валя дати, наплативши найпре одъ нѣи одређену за исту таксу (Уредба (29) 1841/45: 71);

(б2) корелатив *то* са интензификаторском партикулом *и*:

потенцијал (протаза) + императивна конструкција (аподоза):

Ако бы Чиновника кога надлежна нѣму предпоставлѣна власть и извань реченога случая по нужди или отечественной ползи, за добро нашла за време већему или подобному званију приставити, и то да дужанъ буде овај точно и безъ сваке противности испуњавати (Правила (63) 1843/45: 208);

(б3) корелатив *такови, такова, таково* (фокус је на агенсу):

потенцијал (протаза) + императивна конструкција (аподоза):

Ако бы се кои войникъ своие Началнику у служби тако непокоранъ показао, да се противъ нѣга силомъ оружја ополчи, и на нѣга нападне, таковий као бунтовникъ да буде стрелянъ (Закон XXI 1839/40: 136);

потенцијал (протаза) + модална конструкција (аподоза):

Ако бы се између сосѣдны села о међама распре какове появиле, коє су одъ старине или после осинорене, *такове* [треба] извиђати, и у согласію са сосѣднымъ Примирителнымъ Судовима о томе поравненія и примиренія чинити (Привремено устројеније 10. (Пр.) 1839/40: 238);

(64) заменички прилог *зато* у анафорској улози:

потенцијал (протаза) + императивна конструкција (аподоза):

Ако бы кои Срезскій Началникъ пренебрегао, по овоме по ступити, па бы се међутимъ нѣговомъ кривцомъ у поменутихъ новцима каква штета учинила, да се *зато* Судомъ казни као криваць, кои є правительственный законъ преступію, и да учинѣну штету накнади (Уредба (32) 1845/47: 85);

(65) корелатив *онда*:

потенцијал (протаза) + футур први (аподоза):

Ако бы съ временомъ приходъ фонда нѣгове издатке, знатно превазилазіо, *онда* ће се сувишакъ по обстоятелствама на повышеніе пензіе удовица и дѣце Чиновника као и на уредну плату Членова Депутаціе употребљавати (Уредба (73) 1843/45: 271);

потенцијал (протаза) + императивна конструкција (аподоза):

Ако бы штету учинивша стока одъ ситнога реда была, или бы се при процѣнѣванію штете нашло, да є иста стока тако незнатне вредности, да бы трошакъ, кои бы се на дуже нѣно издржаванѣ имао чинити, нѣну цѣну, коя јој по одбытку накнаде за штету и осмодневну рану остає, превазишао; *онда* нека Примирителный Судъодма овако обстоятелство Срезскомъ Началнику яви (Уредба (38) 1845/47: 93);

(66) без корелатива:

потенцијал (протаза) + несвршени презент (аподоза):

По томе, ако бы Совѣтъ и у теченію године злоупотребленія какова примѣтію, има право опоменути надлежнога Попечителя и одъ нѣга обьясненіе поискати (...)
(Устројеније I 1839/40: 22);

потенцијал (протаза) + модални глагол (аподоза):

При совѣтованію ако бы се примѣтило, да Совѣтницы одъ правога вопроса и главне точки одступаю, или противу Устава или права Господстванія Высоке Порте иду, дужанъ є Предсѣдатель опоменути јѣ на дужность и редъ, наравно онимъ начиномъ, кой достоинству нѣговомъ и важности Совѣта и Совѣтника пристои (Устројеније I 1839/40: 24);

(В) ако + перфекат + корелатив *онда*:

перфекат (протаза) + негирани несвршени презент (аподоза):

Ако се изъ доброгъ казыванія дознало и поузданымъ званичнымъ, или и другимъ, посве вѣроватнымъ доказателствомъ освѣдочило, да є у свима онимъ земля

ма, изъ кои' куга своимъ зломъ и овамо грозити и нападати може, све здраво, сасвимъ не подозрително и безопасно, онда се люди, изъ оны туђо земны страна долазећи, ни како подъ карантинскій испытъ не поставляю (Уредба (29) 1841/45: 65);

перфекат (протаза) + модални глагол (аподоза):

Па ако с кои неотице што изпустио или навлашъ одъ себе баціо, онда валя да га стражаръ одма напомене и натера, да оно опеть дигне и понесе (Уредба (29) 1841/45: 67);

(Г) *ако* + несвршени презент:

(г1) корелатив *онда*:

несвршени презент (протаза) + несвршени презент (аподоза):

Ако с у болестника снага у добромъ станю, онда приштъ дотле све већій быва, док годъ запалѣнѣ подъ нѣмъ трае и нестани се (Уредба (29) 1841/45: 119);

(г2) без корелатива:

несвршени презент (протаза) + футур први (аподоза):

Ако удовица има дѣце, судъ ће одмакъ томе приступити, да наменуе и постави по закону титорство (...) (Уредба (42) 1845/47: 99);

(Д) *ако* + футур други + без корелатива:

негирани пасивни други (протаза) + несвршени презент у модалној узлози (аподоза):

Ако предани за прегледанѣ рачуни безъ даногъ одъ стране рачунополагателя повода за две читаве године, есапећи одъ дана, кадъ су у дѣловодный протоколъ уведени, прегледани и испытани не буду, стои рачунополагателю отворењъ путь прошеніемъ Совѣту се обратити и молити (...) (Устројеније (81) 1844/45: 313).

У оквиру темпорално-аспекатске парадигме издвајамо два доминантна модела, која се заснивају на опозицији *оčekивано – мање очекивано (неочекивано)*² и којима се кодира идеолошки став законодавца према правној радњи. Конструкција са свршеним презентом у протази и футуром првим у аподози немаркирана је. Односи се на очекиване радње, које ће се нормирати и заиста догађати, те употреба овог модела означава само сукцесивност радњи. Већу тежину имају примери у којима се у аподози користе императивне конструкције, којима се кодирају казне или дужности. Највиши степен идеолошког кодирања односи се на употребу потенцијала, који се везује за кодирање радњи које су мање вероватне у систему који законодавац уређује (различите злоупотребе, гоњење члана Совјета итд.). У аподози налазе се футур први (означава след радњи), императивне конструкције (означавају казне или дужности), негирани

² Да на избор vznikа (и глаголског облика) у оквиру административно-правног стила имају утицај прагматички фактори, указала је Веселина Ђуркин (2018: 145–146).

несвршени презент (означава стање које се правно не могу мењати), афирмативни несвршени презент (означава трајно стање или правно овлашћење) или нека модална конструкција (означава дужност или правно овлашћење). Перфекат се ретко среће и означава да ће се нормирана радња догодити пре правне последице. Ретко се јавља негирани футур други, чиме се означава да одређени услов није испуњен, чиме се отвара могућност да ступи на снагу одређено правно овлашћење.

У интерпозицији користе се:

(А) футур други:

Стражаре одъ реда подъ платомъ стоѣши момака, треба старіи и за найманю погрѣшку у служби да укорѣ и да ѿ озбиљно напомену, да ће се и збогъ нѣи, **ако се не буду поправили**, службе лишити (Правила (30) 1841/45: 131);

(Б) футур први:

Но они ће у томъ поуздано свѣдочанство о нѣинимъ отличнѣмъ способностима и благимъ обичаима показати, а осимъ тога јошѣ нарочито, **ако ће ступити у редъ надлежателственны или Канцелларійски Чиновника**, или, по могућству, одма (...) (Уредба (47) 1842/45: 166);

(В) несвршени презент:

Братъпакъ или сынъ, или другій буди коисродникъ Свештеника, **ако са овѣмъ у сной кући живи**, или неодвоито непокретно добро притяжава, и у кругъ прве точке под пада, записуе се у рубрику данакъ плаћаюћи глава (Правила (66) 1843/45: 220);

(Г) потенцијал:

Сва Казначейства како у Округіяма, тако и на цѣлой границы, да никакве друге новце, него кои су здравіи и подѣмѣру, за Правителственну касу не примаю, иначе, **ако бы ексикъ или калпъ новце овой доставили**, да имъ главно Казначейство такове неприми (...) (Указ (39) 1841/45: 156);

(Д) негирани свршени презент са префиксом уз- са значењем футура другог:

Онымъ пакъ Званичницѣма, кои су лакоумно, у раскоштву и неприликомъ, дуга начинили, одбѣтъ ће се половина одънѣине плате на ползу нѣины заимодаваца, а осимъ тога и они ће се, **ако имъ се тако дугъ за две године дана не узможе исплатити**, и изъ службе одпустити (Уредба (48) 1842/45: 176–177);

(Ђ) пасивни перфекат:

Да се у напредакъ одъ умрлы глава данакъ не узима, кое се тако разумѣва, да се она глава, која бы између еднога и другога пописиваня умрла, **ако е на ню и у даренъ данакъ**, одплаћаня данка изузме (Уредба (59) 1842/45: 199);

(Е) свршени презент:

И онај пензионистъ, кои е збогъ слабости изъ службе изступіо, и пензію соразмѣрну ужива, ако бы послѣ нѣкогъ времена показало се, да е до снаге и здравља дошао, хоће по потреби, **ако Правительство или само, или на захтеваніѣ нѣгово за добро нађе**, или на пређашњу службу или на сходну силама нѣговима опетъ доћи, тако, да му плата са пређашњомъ службомъ скопчана остане у цѣлости (Уредба (64) 1843/45: 212).

Најређе се условна реченица *ако* налази у постпозицији (14,94%). Од глаголских облика јављају се:

(А) потенцијал:

(а1) негирани потенцијал:

Дозволеніе на отлучку Члена свога за мѣсецъ дана даватѣ Совѣтъ самъ, а за више потребоватѣ одобреніе Княза, за кое време не прекида му се плата: но у случаю, ако бы преко времена опредѣленнога изостао, укинутѣ му се у онолико, у колико преко данногъ му термина изостао буде, **ако важнога узрока, као болестъ, и той подобно, показати не бы могао** (чл. 49) (Устројеније I 1839/40: 26);

(а2) афирмативни потенцијал:

Представљати Князу ради наименованія лица, потребна къ Персоналу Нѣгове Канцелларіе и Агенцијѣ Србски у Иностраннымъ Државама, **ако бы кое быле** (Устројеније III 1839/40: 32);

(Б) презент:

(б1) негирани свршени презент:

Богинѣ нападаю свакогъ уживоту еданпутъ, **ако животь одъ друге какве болести пре не клоне** (Правила VII 1839/40: 69);

(б2) негирани несвршени презент:

Премда се каламѣтнѣ у свако време съ предосторожношћу совршавати може: *то* е опетъ болѣ таково при якой зими или запари оставити, **ако особита обстоятелства и. п. редня богиня, или удалѣніе мѣста каламити имаюбегъ се одъ Лекара, неизыскую** (Правила VII 1839/40: 74–75);

(б3) свршени презент:

Лакше се богинѣ избѣгаваю, **ако се наклоность спрема нѣи у тѣлу угаси** (Правила VII 1839/40: 69);

(в3) пасивни свршени презент:

Више участникá права едного дѣле равномѣрно и бремена сънѣим скопчана, **ако закономъ или уговоромъ или самомъ природомъ нѣе противно опредѣлѣно** (Грађански законик 1844: 4).

За изражавање супротне хипотезе користи се речца *пак*³, чија употреба опстаје до краја 19. века:

Ако би пак један од тројице намесника имао преку потребу да за неко време отиде из земље, два друга намесника моћи ће за време његовог одсуства пуноважно отправљати државне послове (Устав 1888: 19).

ЗАКЉУЧАК

Циљ рада био је испитивање статуса условних реченица уведених везником *ако* у административно-правном стилу српскога језика 19. века. Као корпус коришћени су текстови устава и закона донети у току 19. и почетком 20. века, као и текстови законодавно-правног стила штампани у оквиру *Зборника закона, уредби и уредбених указа* (1840, 1845, 1847). Овај тип реченица представља најбројнији тип адбербијалних клауза у корпусу правних текстова 19. века, што је и очекивани резултат с обзиром на то да представљају идеалну површинску реализацију дубинске *ако – онда* хипотезе. Њихова употреба у правном језику 19. века представља континуитет са њиховом употребом у средњем веку, с једне, и у савременом правном језику с друге стране. Оно што је типично за њихово устројство у 19. веку јесте да су структуриране у облику периода који се састоји од протазе и аподозе, што је условило и њихово често јављање уз корелативе. Бележи се, нарочито у првој половини 19. века, њихова употреба са корелативима (*то, онда, тај, таков, такова, таково*, анафорски употребљен заменички прилог *зато* и анафорски употребљен прилошки израз *у случају*). Као што је и очекивано, типично се налазе у препозицији, са мање потврда у интерпозицији, и најмање у постпозицији. Њихова темпорално-аспекатска парадигма типична је за дистрибуцију глаголских времена у правном стилу и заснована је на опозицији *очекивано – мање очекивано*.

ИЗВОРИ

Устав 1835: Уставъ Княжевства Сербіе изданъ и заклетвомъ потврђенъ о Сре-тенской скупштини 1835 год., У Крагуевцу, У Княжеско-Србской Типографіи, 1835.

Устав 1838: Уставъ Княжевства Сербіе (Султанскій Хатишерифъ истекшій около половине Шевала 1254 (одъ 10/12 до 12/24 Декемврія 1838) содржаваюћій Уставъ, дарованый Нѣговымъ Высоче-

³ У савременом језику партикула *пак* користи се као „адверзативни интензификатор [који] истиче садржај уз који стоји стављајући га насупрот неком већ наведеном или пак претпостављеном садржају” (Јањушевић Оливери 2018: 154).

ствомъ жителъима Нѣгове провинціе Сербіе, Моѣму Везиру, Юсуфъ-Мухлисъ-Паши (да бы онъ быо прославлѣнъ!) и Князу Народа Сербскогъ Милошу Обреновићу (да бы нѣговъ конаць быо шастльивъ!), Београд, Књажеско српска књигопечатња, 1839.

Устав 1869: Устав Књажевства Србије проглашен на Петров-дан на Великој Народној Скупштини држаној у Крагујевцу о Духовима 1869, у Београду, у Државној штампарији, 1869.

Устав 1888: Устав Краљевине Србије проглашен 22 децембра 1888. год. на Великој Народној скупштини држаној у Београду месеца децембра 1888. год., у Београду, штампано у Краљевској српској државној штампарији, 1888.

Устав 1901: Устав Краљевине Србије, Државна штампарија Краљевине Србије: Београд, 1901.

Зборник 1840: Сборникъ законâ и уредбâ и, уредбены` указа, изданы` у Књажеству србскомъодъ времена обнародованогъ Устава земальскогъ (13. Февр. 1839. до Април. мес. 1840) I., печатано у Књигопечатњи Књажевства србскогъ, у Београду, 1840.

Зборник 1845: Сборникъ законâ и уредбâ и, уредбены` указа, изданы` у Књажеству србскомъ, одъ Априла 1840. до конца Декмвра 1844. Г. II. часть, печатано у Књигопечатњи Књажевства србскогъ, у Београду, 1845.

Зборник 1847: Сборникъ законâ и уредбâ, и уредбены` указа, изданы` у Књажеству србскомъ, одъ 1огъ Јануара 1845 до конца Декемвра 1846 (съ прибавленіемъ неки старіи). III. У Београду: Печатано у Књигопечатњи Књажевства србскогъ.

ЛИТЕРАТУРА

Будмани 1867: Petar Budmani, *Grammatica della Lingua Serbo-Croata (Illirica)*, Vienna: A spese dell' autore.

Вебер 1862: A. Weber Tkalčević, *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*, Веѣ, С. К. Naklada školskih knjiga.

Ђуркин 2018: В. Ђуркин, *Сложени зависни везници у српском језику (и њихова функционалностилска дистрибуција)*, Београд: Јасен.

[Ђуркин 2018: V. Đurkin, *Složeni zavisni veznici u srpskom jeziku (i njihova funkcionalnostilska distribucija)*, Beograd: Jasen.]

Ивић 2008: М. Ivić, *Lingvistički ogleđi*, Beograd: XX vek.

Јањушевић Оливери 2018: Ана Јањушевић Оливери, *Интензификаторске партикуле у савременом српском језику*, Косовска Митровица – Никшић: Филозофски факултет у Приштини са привременим средиштем у Косовској Митровици / Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Одјељење за српски језик.

[**Јанјушевић Oliveri 2018:** А. Јанјушевић Oliveri, *Intenzifikatorske partikule u savremenom srpskom jeziku*, Kosovska Mitrovica – Nikšić: Filozofski fakultet u Prištini sa privremenim središtem u Kosovskoj Mitrovici / Matica srpska – Društvo članova u Crnoj Gori, Odjeljenje za srpski jezik.]

Катичић 1984/85: R. Katičić, Vrste pogodbenih rečenica u standardnom jeziku srpskom ili hrvatskome, *Зборник Матице српске за филологију у лингвистику*, 27–28/1, 339–342.

Катичић 2002: R. Katičić, *Sintaksa hrvatskog književnog jezika*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

Ковачевић 2013: М. Ковачевић, Реченице с реалноусловним везницима у савременом српском језику, *Радови Филозофског факултета*, 15/1, 9–32.

[**Ковачевић 2013:** М. Ковачевић, Rečenice s realnouslylovnim veznicima u savremenom srpskom jeziku, *Radovi Filozofskog fakulteta*, 15/1, 9–32.]

Курешевић 2022: М. Курешевић, *Сем уже сице бившу: о синтакси и језичком стилу српскословенских текстова*, Нови Сад: Филозофски факултет.

[**Куређевић 2022:** М. Kurešević, *Sem uže sice bivšu: o sintaksi i jezičkom stilu srpskoslovenskih tekstova*, Novi Sad: Filozofski fakultet.]

Лалевић 1962: М. С. Лалевић, *Синтакса српскохрватског књижевног језика*, Београд: Завод за уџбенике Народне Републике Србије.

[**Lalević 1962:** М. S. Lalević, *Sintaksa srpskohrvatskog književnog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike Narodne Republike Srbije.]

Лукић 1920: Ј. Лукић, *Синтакса српскога језика*, Београд: Књижара Геце Кона.

[**Lukić 1920:** Ј. Lukić, *Sintaksa srpskoga jezika*, Beograd: Knjižara Gece Kona.]

Луковић 1988/90: М. Луковић, Настанак и синтаксичка својства Устава за Књажество Србију од 1869. године, *Прилози проучавању језика*, 24/26, 87–97.

[**Luković 1988/90:** М. Luković, Nastanak i sintaksička svojstva Ustava za Knjažstvo Srbiju od 1869. godine, *Prilozi proučavanju jezika*, 24/26, 87–97.]

- Луковић 1994:** М. Луковић, *Развој српскога правног стила, прилог историји језика и историји права у Србији*, Београд: Службени гласник.
- [**Luković 1994:** М. Luković, *Razvoj srpskoga pravnog stila, prilog istoriji jezika i istoriji prava u Srbiji*, Beograd: Službeni glasnik.]
- Луковић 2009:** М. Луковић, *Богочићев законик, припрема и језичко обликовање*, Београд: САНУ, Балканолошки институт САНУ.
- [**Luković 2009:** М. Luković, *Bogičićev zakonik, priprema i jezičko oblikovanje*, Beograd: SANU, Balkanološki institut SANU.]
- Маретић 1899:** Т. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*, Zagreb: Štampa i naklada knjižare L. Hartmana.
- Мусић 1898:** August Musić, *Rečenice s konjunkcijom 'ako, neka, li' u hrvatskom jeziku*, Rad JAZU, 134, 1–79.
- Миновић 1987:** М. Minović, *Sintaksa srpskohrvatskog – hrvatskosrpskog književnog jezika za više škole: rečenica, padeži, glagolski oblici*, Sarajevo: „Svjetlost” OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Новаковић 1870:** С. Новаковић, *Српска синтакса за ниже гимназије и реалке Кнежевине Србије*, Београд: Државна штампарија.
- [**Novaković 1870:** S. Novaković, *Srpska sintaksa za niže gimnazije i realke Kneževine Srbije*, Beograd: Državna štamparija.]
- Новаковић 1894:** С. Новаковић, *Српска граматика*, Београд: Државна штампарија.
- [**Novaković 1894:** S. Novaković, *Srpska gramatika*, Beograd: Državna štamparija.]
- Павловић 2006:** М. Павловић, *Кратка историја српског правног језика*, у: М. Мићовић (прир.), *Научни скуп Право и језик*, Крагујевац, 4. мај 2006, Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Институт за друштвене науке, 7–26.
- [**Pavlović 2006:** М. Pavlović, *Kratka istorija srpskog pravnog jezika*, у: М. Mićović (prir.), *Naučni skup Pravo i jezik*, Kragujevac, 4. maj 2006, Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Institut za društvene nauke, 7–26.]
- Павловић 2009:** С. Павловић, *Старосрпска зависна реченица од XII до XV века*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановића.
- [**Pavlović 2009:** S. Pavlović, *Starosrpska zavisna rečenica od XII do XV veka*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zoran Stojanovića.]

Пипер/Клајн 2013: П. Пипер, И. Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.

[**Piper/Klajn 2013:** P. Piper, I. Klajn, *Normativna gramatika srpskog jezika*, Novi Sad: Matica srpska.]

Симић/Јовановић 2002: Р. Симић, Ј. Јовановић, *Српска синтакса I*, Београд: Јасен.

[**Simić/Jovanović 2002:** R. Simić, J. Jovanović, *Srpska sintaksa, I*, Beograd: Jasen.]

Станојчић/Поповић 1992: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Грамматика српског језика: уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

[**Stanojčić/Popović 1992:** Ž. Stanojčić, Lj. Popović, *Gramatika srpskoga jezika: udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.]

Стевановић 1969: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма)*, II, Синтакса, Београд: Научна књига.

[**Stevanović 1969:** M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik (gramatički sistemi i književnojezička norma)*, II, *Sintaksa*, Beograd: Naučna knjiga.]

Тошовић 2002: Б. Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.

[**Tošović 2002:** B. Tošović, *Funkcionalni stilovi*, Beograd: Beogradska knjiga.]

CONDITIONAL CLAUSES WITH THE CONJUNCTION *AKO* IN THE 19TH CENTURY SERBIAN LEGAL LANGUAGE

Summary

The aim of the paper is to study the status of conditional subordinate clauses introduced by the conjunction *ako* in the administrative-legal register of the 19th century Serbian language. The corpus consists of Constitutions introduced during the 19th and early 20th centuries (1835, 1838, 1869, 1888, 1901), as well as of laws from the Collection of Laws, Regulations and Decrees from the Principality of Serbia. In the analysis we used a combination of semantic-syntactic methods and methods from historical linguistics and functional stylistics. We have found that conditional clauses with the conjunction *ako* occur mostly in law texts, which is a characteristic of both medieval and contemporary Serbian legal language. The subordinate clause with the conjunction *ako* represents the ideal surface representation of the deep form of the legal norm. This type of subordinate clause is primarily

noted in preposition, and is rarely found in interposition and postposition. It was used with correlatives, especially in the first part of the 19th century (*to, taj, takov, takova, takovo, zato, u slučaju*). On the other hand, we have also found examples without the correlatives. Sometimes this type of clause can be transformed into a relative clause with the antecedent embedded into the structure of the relative clause. The tenses used in both the subordinate and the main clause vary according to the semantic parameter: regular – irregular (unexpected). In the subordinate clause the future tense, imperative, modal verbs and present tense were used, while past tense and the future form with the verb *budem* were rarely used.

Key words: Serbian language, historical syntax, functional stylistics, administrative-legal style, subordinate sentences, conditional sentences, conjunction *ako*.

Jelena M. Pavlović Jovanović